

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MEHNAT TARBIYASI ORQALI BOYLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY MEXANIZMLARI

Ziyodullayeva Gulnigor Nomo'minovna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida **mehnat tarbiyasi** orqali **boylik madaniyatini** shakllantirishning amaliy mexanizmlari pedagogik, psixologik va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan tahlil qilinadi. Boylik madaniyati bolaga faqat pulni tejash yoki mol-mulkka ehtiyotkor munosabatda bo'lishni o'rgatish emas, balki mehnat natijasini qadrlash, resursdan oqilona foydalanish, halol daromadga hurmat bilan qarash, jamoaviy mulkka mas'uliyatli munosabat bildirish va iste'mol tanlovini ongli amalga oshirish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda boshlang'ich ta'limda amaliy mashg'ulot, roli vaziyat, loyiha, kuzatuv, oilaviy hamkorlik va shakllantiruvchi baholash usullari o'zaro bog'langan holda ko'rib chiqildi. Natijalarga ko'ra boylik madaniyatini samarali shakllantirish uchun mehnat faoliyati o'quvchining kundalik hayoti, oila tajribasi, maktab muhiti va fanlararo topshiriqlar bilan bog'lanishi zarur. Maqolada mazkur jarayonning mazmuni, tarkibiy unsurlari, shakllanish omillari, mavjud muammolari va rivojlantirish yo'llari aniq amaliy yondashuvlar asosida ochib berildi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, mehnat tarbiyasi, boylik madaniyati, iqtisodiy tarbiya, tejamkorlik, resurs madaniyati, amaliy mexanizm, shakllantiruvchi baholash, oila va maktab hamkorligi.

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim shaxs tarbiyasining eng sezgir davriga to'g'ri keladi. Bu bosqichda bola mehnatning ijtimoiy ma'nosini hali nazariy tushuncha sifatida emas, kundalik tajriba, taqlid, kuzatuv va amaliy harakat orqali anglaydi. Shu sababli **boylik madaniyatini** shakllantirish boshlang'ich sinfda iqtisodiy atamalarni yodlatishdan emas, mehnat natijasini ko'rsatish, buyumning yaratilish jarayonini tushuntirish, sarflangan vaqt va kuchni qadrlash, ortiqcha isrofning oqibatini his qildirishdan boshlanishi kerak.

Mazkur mavzuning dolzarbligi ta'lim jarayonida iqtisodiy madaniyat va mehnat tarbiyasining ajratilgan holda emas, yagona tarbiyaviy tizim sifatida tashkil etilishi bilan belgilanadi. O'quvchi o'z qalamini asrab ishlatsa, sinf jihozlariga zarar yetkazmasa, maktab kutubxonasidagi kitobni toza saqlasa, plastilin, qog'oz, suv, elektr, vaqt va o'quv qurollaridan me'yorida foydalansa, u amalda boylik madaniyatining boshlang'ich ko'nikmalarini egallaydi.

Bunday ko'nikma keyinchalik shaxsning moliyaviy savodxonligi, kasbiy mas'uliyati va ijtimoiy yetukligiga poydevor bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida umumiy o'rta ta'lim zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgani, boshlang'ich ta'lim esa I–IV sinflarni qamrab olishi belgilangan [1]. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasida yosh avlodda mustaqil va baxtli hayot uchun zarur ijtimoiy malaka hamda fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish vazifasi qo'yilgan [2]. Bu huquqiy asoslar boylik madaniyatini mehnat tarbiyasi bilan uyg'unlashtirishni faqat alohida tarbiyaviy tadbir emas, balki boshlang'ich ta'lim mazmuniga singdiriladigan pedagogik yo'nalish sifatida ko'rishga imkon beradi.

Rasmiy statistik ma'lumotlar mazkur masalaning ko'lami katta ekanini ko'rsatadi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotiga ko'ra 2024/2025-o'quv yili boshida O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari soni 10 943 tani tashkil etgan [3]. Shu davrda umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida o'quvchilar soni 6 766,3 ming nafar, o'qituvchilar soni esa 564,9 ming nafar bo'lgan [4; 5]. Bu raqamlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnatga, mulkka va resurslarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish ijtimoiy miqyosdagi ahamiyatga ega ekanini bildiradi.

Maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnat tarbiyasi orqali boylik madaniyatini shakllantirishning **amaliy mexanizmlarini** aniqlash, ularning pedagogik mazmunini asoslash va maktab amaliyotiga mos ishlash modelini taklif etishdan iborat. Tadqiqot predmeti sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mehnat faoliyati, resursga munosabati, iqtisodiy tasavvuri va xulqiy ko'nikmalari o'rtasidagi bog'liqlik olindi. Tadqiqot obyekti boshlang'ich ta'lim jarayonida amalga oshiriladigan tarbiyaviy, amaliy va fanlararo faoliyatdir.

Mavzuning nazariy qiymati boylik madaniyatini mehnat tarbiyasining tarkibiy natijasi sifatida talqin qilishda ko'rinadi. Uning amaliy qiymati esa o'qituvchiga dars, sinfdan tashqari mashg'ulot, loyiha va oila bilan hamkorlik orqali bolada tejash, rejalash, tanlash, taqqoslash, baholash va javobgarlikni shakllantirish imkonini beradigan aniq mexanizmlarni ko'rsatishidadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Boshlang'ich ta'limda mehnat tarbiyasi masalasi o'zbek pedagogik tadqiqotlarida keng yoritilgan. R.A. Mavlonova, H.R. Sanaqulov va D.P. Xodievanning "Mehnat va uni o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanmasida boshlang'ich sinflarda mehnat ta'limi bolalarda qo'l mehnati, estetik did, iqtisodiy-ekologik qarash va axloqiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi [6]. Ushbu yondashuv boylik madaniyatini faqat iqtisodiy bilim emas, balki

predmetga ehtiyotkorlik, mehnat jarayonida tartib, mahsulot sifatiga mas'uliyat va jamoaviy natijaga hurmat bilan bog'lash uchun muhim nazariy tayanch beradi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasiga oid o'zbek tadqiqotlarida bola shaxsining rivojlanishi ko'proq faoliyat orqali yuz berishi qayd etiladi. Bu qarash mehnat tarbiyasining amaliy mexanizmini tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola "boylik" tushunchasini avval mavhum iqtisodiy kategoriya sifatida emas, o'zining daftarini asrashi, sinf gullarini parvarish qilishi, tayyorlagan buyumini yakunigacha sifatli bajarishi, ota-onasining mehnatini qadrlashi orqali anglaydi. Shuning uchun boylik madaniyatini shakllantirishda nazariy suhbat amaliy tajriba bilan birikmasa, tarbiyaviy natija yuzaki bo'lib qoladi.

X.A. Umarova boshlang'ich ta'limda iqtisodiy bilimlarni modulli texnologiyalar orqali o'rgatish masalasini tadqiq etgan bo'lsa, X.J. Xudoyqulov iqtisodga oid tushunchalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini o'rgangan [7; 8]. Bu tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchisida iqtisodiy tasavvur to'g'ridan-to'g'ri pul munosabatlari orqali emas, reja tuzish, ehtiyojni farqlash, xarajatni solishtirish, buyum qiymatini tushunish va mehnat natijasini baholash orqali shakllanishini ko'rsatadi. Mazkur maqolada aynan shu yondashuv mehnat tarbiyasi bilan uyg'unlashtirildi.

Mavzuni metodologik asoslashda faoliyat yondashuvi, kompetensiyaviy yondashuv, aksiologik yondashuv va konstruktivistik qarashlardan foydalanildi. **Faoliyat yondashuvi** o'quvchining shaxsiy tajribasini tarbiyaviy natijaning markaziga qo'yadi. **Kompetensiyaviy yondashuv** bilimni amaliy vaziyatda qo'llashni talab qiladi. **Aksiologik yondashuv** mehnat, mulk, vaqt va resursni qadriyat sifatida ko'rishga undaydi. **Konstruktivistik yondashuv** o'quvchining mazmunni tayyor holda qabul qilmasdan, kuzatuv, savol, muhokama va amaliy harakat orqali mustaqil anglashini nazarda tutadi.

Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, taqqoslash, modellashtirish, mantiqiy umumlashtirish va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish usullari qo'llandi. Amaliy mexanizmlar ishlab chiqilishida boshlang'ich sinf o'quvchisining yosh xususiyatlari asosiy mezon sifatida olindi. Bu yoshdagi bolada obrazli tafakkur ustun bo'ladi, sabab-oqibat aloqalarini kundalik misollar orqali tezroq anglaydi, mehnat natijasini ko'z bilan ko'rganida kuchliroq qabul qiladi. Shu bois maqolada tavsiya etiladigan mexanizmlar mavhum iqtisodiy ma'ruzaga emas, aniq faoliyatga tayangan holda ishlab chiqildi.

Boylik madaniyatining tarkibiy unsurlari to'rt asosiy yo'nalishda ko'rib chiqildi. **Qadriyatli munosabat** mehnat, buyum, tabiat ne'mati va jamoa mulkiga hurmatni bildiradi. **Bilish komponenti** ehtiyoj, mehnat natijasi, resurs, tejamkorlik, sifat, narx va foyda haqidagi dastlabki tasavvurlarni qamrab oladi. **Amaliy komponent** buyumni asrash, ish joyini tartibga keltirish, materialni tejash, topshiriqni sifatli bajarish va kichik loyiha tayyorlashda namoyon

bo'ladi. **Refleksiv komponent** bola o'z harakati oqibatini baholashi, ortiqcha sarf sababini tushunishi va keyingi faoliyatda xatoni tuzatishi bilan bog'liq.

Maqolada "amaliy mexanizm" tushunchasi tarbiyaviy maqsadni o'quvchining kundalik faoliyatiga aylantiradigan didaktik vositalar, pedagogik vaziyatlar, metodik topshiriqlar, baholash mezonlari va oila bilan hamkorlik usullari majmui sifatida talqin qilindi. Bu ta'rif muhim, chunki boylik madaniyati faqat chiroyli shior bilan shakllanmaydi. U takrorlanadigan amaliy harakat, o'qituvchining izchil talabi, sinf muhitidagi tartib, ota-onaning shaxsiy namunasi va bolaning o'z natijasini ko'rishi orqali mustahkamlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida boylik madaniyatini shakllantirishning eng samarali yo'li mehnat faoliyatini **qiymatni anglash** bilan bog'lashdir. O'quvchi qog'ozdan oddiy buyum yasaganida faqat texnik ish bajarmaydi. U material tanlaydi, keraksiz kesimni kamaytiradi, chizmani rejalaydi, vaqt sarflaydi, mahsulotni yakunlaydi va natijani baholaydi. Agar o'qituvchi shu jarayonda materialning qayerdan kelishi, uni tayyorlash uchun inson mehnati, tabiat resursi va mablag' sarflanishi haqida qisqa, aniq va yoshga mos savollar bersa, mehnat topshirig'i boylik madaniyatini shakllantiruvchi vositaga aylanadi.

Amaliy mexanizmlar ichida **mehnat mahsulini qadrlash mexanizmi** alohida o'rin tutadi. Bu mexanizm o'quvchi o'z qo'li bilan tayyorlagan buyumini, sinfdoshi bajargan ishni va kattalar mehnati natijasida yaratilgan narsalarni solishtirib ko'radi. Masalan, texnologiya darsida tayyorlangan oddiy qog'oz quticha orqali bola buyumning tashqi ko'rinishi, mustahkamligi, tozaligi va ishlatishga yaroqliligi mehnat sifati bilan bog'liqligini tushunadi. Shu jarayonda o'qituvchi "chiroyli" yoki "xunuk" degan umumiy baho bilan cheklanmasdan, "material tejalgan", "buklash chizig'i aniq", "yelim me'yorida ishlatilgan", "buyumdan foydalanish mumkin" kabi aniq mezonlardan foydalanishi zarur.

Keyingi mexanizm **resursni tejash va qayta foydalanish mexanizmi**dir. Boshlang'ich sinfda qog'oz, karton, rangli qalam, suv, elektr energiyasi, plastilin, yelim, mato bo'lagi va o'quv qurollari eng yaqin tarbiyaviy material vazifasini bajaradi. O'qituvchi har bir amaliy ish oldidan kerakli material miqdorini belgilatsa, ortiqcha sarfni muhokama qilsa, ish yakunida qolgan materialdan keyingi topshiriqda foydalanish yo'lini ko'rsatsa, bola tejamkorlikni mavhum nasihat emas, foydali harakat sifatida qabul qiladi. Bu yondashuv ekologik tarbiya bilan ham tabiiy bog'lanadi.

Oilaviy mehnat tajribasini darsga bog'lash mexanizmi boylik madaniyatini hayotiyalashtiradi. Bola ota-onasining kasbi, uy yumushlari, bozor xaridi, taom tayyorlash, kiyimni asrash, elektr va suvni tejash tajribasini maktabdagi tarbiyaviy mazmun bilan bog'laganda o'rganayotgan bilimining real hayotdagi o'rnini anglaydi. Masalan, "Bir kunlik foydali mehnatim" nomli kichik topshiriqda o'quvchi uyda bajargan sodda yumushini yozadi,

uning kimga foyda keltirganini tushuntiradi va bu ish uchun qanday vosita ishlatilganini ko'rsatadi. Bunday topshiriq bolani pul bilan mukofotlashga emas, mehnatning oilaviy va ijtimoiy foydasini anglashga yo'naltirilishi kerak.

Kichik loyiha mexanizmi boshlang'ich sinf uchun eng samarali yondashuvlardan biridir. "Sinfimizni ozoda saqlaymiz", "Isrof bo'lmagan qog'oz", "Kitobni asrash haftaligi", "Foydali buyum yasaymiz", "Suvni tejash navbatchiligi" kabi loyihalar boylik madaniyatini amaliy xatti-harakatga aylantiradi. Loyiha kichik bo'lishi, qisqa muddatda bajarilishi va o'quvchi natijani ko'ra olishi kerak. Boshlang'ich sinfda juda katta, murakkab va uzoq loyiha bolaning diqqatini susaytiradi. Natija ko'rinadigan, baholash mezonlari sodda va bolaning hissasi aniq bo'lgan loyiha tarbiyaviy ta'sir beradi.

Rolli vaziyatlar mexanizmi iqtisodiy tanlovni xavfsiz o'quv muhitida sinab ko'rishga imkon beradi. O'quvchilar "do'kon", "ustaxona", "kutubxona", "oilalar xaridi", "maktab oshxonasi", "sinf jihozlarini ta'mirlash" kabi vaziyatlarda ehtiyoj va xohishni farqlash, sarfni rejalash, navbat kutish, mahsulot sifatini baholash, umumiy mulkka zarar yetkazmaslik kabi ko'nikmalarni mashq qiladi. Bu mexanizmida maqsad bolani real tijoratga erta jalb qilish emas, balki kundalik tanlovning axloqiy va iqtisodiy oqibatini anglatishdir.

Fanlararo integratsiya mexanizmi boylik madaniyatini alohida mavzu sifatida emas, barcha darslar mazmuniga singdirish imkonini beradi. Matematika darsida oddiy xarajatni hisoblash, o'lcham va miqdorni solishtirish, masala shartida tejamkorlik mazmunini berish mumkin. Ona tili va o'qish savodxonligi darsida mehnat, halollik, saxovat, isrof va mas'uliyatga oid matnlar tahlil qilinadi. Tabiiy fanlarda suv, tuproq, o'simlik, energiya va qayta ishlash mavzulari resurs madaniyati bilan bog'lanadi. Texnologiya darsida esa mazkur mazmun to'g'ridan-to'g'ri amaliy harakatga aylanadi.

Sinf muhiti mexanizmi o'quvchining kundalik xulqiga bevosita ta'sir qiladi. Agar sinfda umumiy javon, kitob burchagi, navbatchilik, gul parvarishi, chiqindi qog'ozni alohida yig'ish, o'quv qurollarini tartibli saqlash tizimi mavjud bo'lsa, bola boylik madaniyatini faqat dars mavzusi emas, sinf hayotining qoidasi sifatida qabul qiladi. Bu mexanizmida o'qituvchi talabni doimiy qo'yishi muhim. Bir kuni tejamkorlik haqida gapirib, keyingi kuni materialni isrof qilishga e'tibor bermaslik tarbiyaviy izchillikni buzadi.

Shakllantiruvchi baholash mexanizmi natijani faqat baho bilan o'lchamasdan, bolaning harakatini tahlil qilishga yordam beradi. Boshlang'ich sinfda boylik madaniyatini baholash uchun "materialdan me'yorida foydalandi", "ish joyini tartibli saqladi", "buyumni yakunigacha sifatli bajardi", "jamoa mulkiga ehtiyotkor bo'ldi", "ortiqcha sarf sababini tushuntirdi", "xatosini keyingi ishda tuzatdi" kabi kuzatiladigan mezonlar zarur. Bunday mezonlar bolaning o'zini emas, uning xatti-harakatini baholaydi. Bu esa tarbiyaviy jarayonda adolat va aniqlikni ta'minlaydi.

Tahlillar boshlang'ich sinf o'quvchisida boylik madaniyati uch bosqichda shakllanishini ko'rsatadi. Dastlab bola buyum, mehnat va resursga nisbatan hissiy munosabat bildiradi. U yaxshi bajarilgan ishni yoqtiradi, buzilgan buyumdan afsuslanadi, ortiqcha isrofni ko'rib savol beradi. Keyin bola sabab-oqibatni anglay boshlaydi. U qog'ozni keragidan ko'p kesish keyingi ish uchun material yetishmasligiga, vaqtni bekor sarflash topshiriqning tugallanmay qolishiga, kitobni asramaslik boshqalar foydalanishiga zarar yetkazishiga olib kelishini tushunadi. So'ng bola o'z harakatini rejalash va nazorat qilishga o'tadi. Bu bosqichda o'qituvchi unga tanlov berishi, lekin tanlov oqibatini ham ko'rsatishi kerak.

Maqola doirasida ishlab chiqilgan amaliy model quyidagi mazmunga ega. Dars yoki tarbiyaviy mashg'ulot avval muammo bilan boshlanadi. Muammo bolaning hayotiga yaqin bo'ladi. Keyin o'quvchi muammoning mehnat, resurs va mas'uliyat bilan bog'liq tomonini aniqlaydi. Shundan so'ng kichik amaliy faoliyat bajariladi. Faoliyat yakunida o'quvchi natijani mezon asosida baholaydi. Keyingi bosqichda o'qituvchi oila yoki sinf hayoti bilan bog'liq qisqa topshiriq beradi. Bu modelda eng muhim jihat shundaki, har bir tarbiyaviy g'oya ko'rinadigan harakatga ulanadi.

Masalan, "Kitobni asrash" mavzusi oddiy suhbat bilan cheklanmasligi kerak. O'quvchilar avval yirtiq muqovali kitob va yaxshi saqlangan kitobni solishtiradi, keyin kitobni saqlash qoidalarini o'zlari ishlab chiqadi, so'ng eski kitob uchun qoplama tayyorlaydi, yakunda bu ish kimga foyda keltirganini aytadi. Shu oddiy jarayonda mehnat, mulk, tejamkorlik, jamoaviy foyda va javobgarlik birlashadi. Natijada bola boylik madaniyatini nasihat sifatida emas, o'z qo'li bilan bajargan foydali ish sifatida qabul qiladi.

Yana bir misol "Qog'ozni tejash" amaliy mashg'ulotidir. O'qituvchi har bir o'quvchiga bir xil o'lchamdagi qog'oz beradi va undan belgilangan buyumni eng kam chiqindi bilan tayyorlashni so'raydi. Mashg'ulot yakunida qolgan qog'oz bo'laklari solishtiriladi, lekin bola uyaltirilmaydi. Muhokama "kim yomon ishladi" degan yo'nalishda emas, "qaysi usul materialni tejadi", "qaysi reja aniqroq bo'ldi", "keyingi safar qanday chizamiz" degan savollar asosida olib boriladi. Bu usul o'quvchini tejamkorlikka buyruq orqali emas, tajriba orqali olib keladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, boylik madaniyatini shakllantirishda o'qituvchining metodik xatosi ko'pincha mazmunni faqat pul mavzusiga toraytirib qo'yishdan iborat bo'ladi. Boshlang'ich sinf uchun boylik tushunchasi puldan kengroqdir. U vaqt, sog'liq, bilim, tabiat, oila mehnati, maktab mulki, kitob, o'quv quroli, oziq-ovqat va yaratilgan buyum sifatini ham qamrab oladi. Shuning uchun darslarda "boy bo'lish" g'oyasini emas, **halol mehnat, oqilona iste'mol, mas'uliyatli egalik** va **ijtimoiy foyda** g'oyalarini ustuvor qo'yish zarur.

Tahlil davomida muhim pedagogik qonuniyat aniqlandi. Bola mehnat natijasini ko'rmasa, boylikning qadri haqida barqaror tasavvur hosil qilmaydi. Bola o'zi mehnat qilsa, natijani asrasa va boshqalarning mehnatini ko'rsa, mulkka munosabatida ijobiy o'zgarish yuz

beradi. Demak, boylik madaniyatini shakllantirishning asosiy sharti mehnat, natija va baholash o'rtasidagi uzviy bog'liqlikdir.

MUHOKAMA

Boshlang'ich sinfda boylik madaniyatini shakllantirishning eng katta muammosi bu jarayonning tasodifiy tashkil etilishidir. Ayrim hollarda o'qituvchi tejamkorlik, mehnatsevarlik va mulkka ehtiyotkorlik haqida gapiradi, lekin dars mazmunida, topshiriqlarda, baholash mezonlarida va sinf tartibida bu talablar mustahkamlanmaydi. Natijada bola eshitganini biladi, lekin kundalik xulqida qo'llamaydi. Tarbiya natija berishi uchun talab, amaliy mashq va qayta aloqa bir tizimga kiritilishi kerak.

Yana bir muammo oiladagi tarbiyaviy tajriba bilan maktab talabi o'rtasidagi tafovutdir. Maktabda resursni asrash haqida gapirilsa-yu, uyda isrofga e'tibor berilmasa, bola ikki xil signal oladi. Shu sababli ota-onalar bilan hamkorlik faqat yig'ilishdagi umumiy ma'ruza bilan cheklanmasligi lozim. O'qituvchi ota-onaga bolani pul bilan rag'batlantirishdan ko'ra, mehnat natijasini ko'rsatish, uy yumushida kichik mas'uliyat berish, xarid paytida ehtiyoj va xohishni farqlashga o'rgatish, buyumni ta'mirlash va asrashga jalb etish bo'yicha aniq tavsiyalar berishi kerak.

Mavzuning nozik tomoni shundaki, boylik madaniyati noto'g'ri talqin qilinsa, bolada moddiy manfaatni haddan tashqari ustun qo'yish xavfi paydo bo'ladi. Boshlang'ich ta'limda boylik madaniyati boylik orttirish texnikasi sifatida emas, **mehnatga hurmat, isrofga qarshi munosabat, halollik, saxovat, jamoa mulkini asrash** va **foydali faoliyat** madaniyati sifatida berilishi zarur. Aks holda tarbiyaviy maqsad iqtisodiy raqobat yoki shaxsiy manfaatga torayib qoladi.

Amaliy mexanizmlarni joriy etishda o'qituvchi yosh xususiyatlarini buzmasligi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchisiga murakkab budget, foyda normasi, kredit, investitsiya yoki bozor risklari haqida og'ir tushunchalar berish samarasiz. Bu yoshda bolaning iqtisodiy tarbiyasi kundalik harakatlar orqali boradi. Qalamni yo'qotmaslik, ovqatni isrof qilmaslik, suvni ochiq qoldirmaslik, daftarni tartibli tutish, sinf jihozlarini asrash, topshiriqni oxirigacha bajarish kabi sodda harakatlar keyingi moliyaviy savodxonlik uchun real poydevor yaratadi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, boylik madaniyatini shakllantirish o'qituvchidan qo'shimcha og'ir yuk emas, mavjud dars va tarbiyaviy ishlarni maqsadli qayta tashkil etishni talab qiladi. Matematika masalalari hayotiy xarajat mazmuni bilan boyitiladi. O'qish darslarida mehnat va halollikka oid matnlar qadriyat nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Texnologiya darslarida materialni tejash, sifat va foydalilik mezonlari kiritiladi. Sinf navbatchiligida javobgarlik, tartib va umumiy mulkka hurmat mustahkamlanadi. Shu orqali mazmun tarqoq emas, izchil tizimga aylanadi.

Rivojlantirish yo'llari orasida metodik ta'minotni kuchaytirish muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun mehnat tarbiyasi va boylik madaniyatini integratsiyalashgan holda o'rgatishga qaratilgan topshiriqlar banki, kuzatuv mezonlari, ota-onalar uchun qisqa tavsiyalar va fanlararo mashg'ulot namunalari zarur. Bunday materiallar murakkab nazariy matn emas, darsda darhol qo'llanadigan amaliy vosita bo'lishi kerak.

Raqamli muhit ham ushbu jarayonda to'g'ri ishlatilishi mumkin. Masalan, o'qituvchi sinf bo'yicha "isrofni kamaytirish kundaligi"ni yuritishi, o'quvchilar bilan bir hafta davomida tejangen qog'oz, tartibga keltirilgan kitoblar, parvarish qilingan gullar yoki qayta ishlatilgan materiallar haqida qisqa qaydlar to'plashi mumkin. Bunda raqamlar musobaqa vositasiga emas, o'zgarishni ko'rish va tahlil qilish vositasiga aylanishi zarur. Bola o'z harakati natijasini ko'rsa, tarbiyaviy ta'sir kuchayadi.

O'qituvchi uchun eng kichik, lekin natijali o'zgarish har bir amaliy topshiriqqa uchta savolni kiritishdir. Bu ishni bajarish uchun qanday mehnat kerak bo'ldi. Qaysi resursdan foydalandik va uni qanday tejadik. Natijamiz kimga foyda keltiradi. Shu uch savol mehnat tarbiyasini boylik madaniyati bilan bog'laydi. Ular darsni sun'iy murakkablashtirmaydi, lekin bolaning fikrlash yo'nalishini o'zgartiradi.

Taklif etilayotgan mexanizmlarning samaradorligi shunda ko'rinadiki, ular alohida tadbirga bog'lanib qolmaydi. O'quvchi har kuni sinfga kiradi, o'quv qurolidan foydalanadi, material sarflaydi, sinfdoshi bilan hamkorlik qiladi, kattalar mehnati mahsulidan foydalanadi. Demak, boylik madaniyatini shakllantirish uchun tarbiyaviy vaziyat doim mavjud. Muammo shundaki, bu vaziyatni o'qituvchi ko'ra olishi va maqsadli ishlata olishi kerak.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnat tarbiyasi orqali boylik madaniyatini shakllantirish pedagogik jihatdan zarur, ijtimoiy jihatdan dolzarb va amaliy jihatdan bajarilishi mumkin bo'lgan jarayondir. Bu jarayonning mazmuni pul haqidagi dastlabki tasavvurlar bilan cheklanmaydi. U mehnat natijasini qadrlash, buyum va resursga ehtiyotkor munosabatda bo'lish, halol mehnatni hurmat qilish, jamoa mulkiga mas'uliyat bilan qarash, iste'mol tanlovini ongli amalga oshirish va foydali faoliyatga intilish kabi sifatlarni qamrab oladi.

Tadqiqotda aniqlangan amaliy mexanizmlar mehnat mahsulini qadrlash, resursni tejash, oilaviy mehnat tajribasini darsga bog'lash, kichik loyiha, rolli vaziyat, fanlararo integratsiya, sinf muhiti va shakllantiruvchi baholash orqali izchil qo'llanganda kutilgan natijani beradi. Bunda o'qituvchi uchun asosiy vazifa mavzuni og'irlashtirish emas, har bir dars va tarbiyaviy vaziyatda mehnat, resurs, mas'uliyat va foyda o'rtasidagi aloqani ko'rsatishdir.

Boshlang'ich ta'limda boylik madaniyatini rivojlantirish uchun maktab va oila hamkorligi, yoshga mos amaliy topshiriqlar, aniq kuzatuv mezonlari, fanlararo yondashuv va o'qituvchining izchil pedagogik talabi zarur. Bola o'z mehnati natijasini ko'rsa, resurs sarfini

tushunsa va foydali harakatining boshqalarga ta'sirini anglasa, unda boylik madaniyati tashqi talab emas, ichki odatga aylana boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 23.09.2020-y., O'RQ-637-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 31.12.2019-y., 1059-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. 2024/2025-o'quv yili boshiga umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari soni to'g'risidagi axborot. Toshkent, 2025.
4. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim olayotgan o'quvchilar soni to'g'risidagi axborot. Toshkent, 2025.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar soni to'g'risidagi axborot. Toshkent, 2025.
6. Mavlonova R.A., Sanaqulov H.R., Xodieva D.P. Mehnat va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2007. 94 b.
7. Umarova X.A. Boshlang'ich ta'limda iqtisodiy bilimlarni o'rganishga yo'naltirilgan modulli texnologiyalarning didaktik asoslari: ped. fan. nomz. ... diss. Toshkent, 2006. 202 b.
8. Xudoyqulov X.J. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda iqtisodga oid tushunchalarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari: ped. fan. nomz. ... diss. Toshkent, 2008. 235 b.
9. Mavlyanova R.A., Rahmonqulova N. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. O'quv qo'llanma. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. 252 b.
10. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Boshlang'ich sinflarda qog'ozdan amaliy ishlar. Metodik qo'llanma. Toshkent: Turon-Iqbol poligraf, 2012.
11. To'xtaxo'jayeva M.X., Nishonova S. Pedagogika. 1-qism. Darslik. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
12. Saidnazarova G.B. Tarbiya fanini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2024.